

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

פסחים פ"ח עמוד א'

בגמ', עולא וכו' קריבו ליה טירינא דתמרי וכו' צנא סמא דמותא בזוזא בבבל, ובבלאי עסקי באורייתא.

א]. וכע"ז בשינוי קצת אי בתענית (ט): "עולא איקלע לבבל, חזי מלא צנא דתמרי בזוזא, אמר, מלא צנא דדובשא

בזוזא ובבלאי לא עסקי באורייתא. בליליא צערוהו, אמר מלא צנא דסכינא בזוזא ובבלאי עסקי באורייתא".

ופירש"י שם, "דתמרי: **דבש עושין מהן**. ובבלאי לא עסקי: כלומר, יכולין הן לעסוק תמיד, **שיש להן מזונות בזול** ובלא טורח. מצערים: בשלשול, דאמרו (גיטין ע.) תמרי משחנן ומשלשולן".

ויש לדייק מה בעי רש"י לומר דבש עושין מהן, והרי לכאורה כוונת עולא היתה לומר, שיש להם די תמרים לאכול, וכמו שאמר בסוג' שהוגלו לבבל כדי לאכול תמרים, ומאי נפק"מ שעושין מהן דבש שרש"י היה צריך לדייק זאת בלשונו הקצרה, ואם בא לפרש אמאי קרי לה בגמ' "צנא דדובשא", א"כ מדוע לא פירש זאת על תיבת דובשא, אלא קודם לכן על "חזי מלא צנא דתמרי".

ובהג' **הרא"מ** (הנדפס בסוף הגמ', תענית שם) כתב: "מלא צנא דדובשא, היינו משום שמיני מתיקה מרגילין הלשון לתורה, כפי שמצינו בירושלמי פרק רביעי "אמר רבי חנינה קודם לארבעים שנה עד שלא גלו ישראל לבבל נטעו תמרים בבבל, על ידי שיהיו להוטים אחר מתיקה, שהיא מרגלת את הלשון לתורה". ופי' **הש"ך** שלכן נקט צנא **דובשא** ולא **דתמרי**", ע"כ. והנה הרא"מ לא ציין לאיזה ש"ך כוונתו [לכאורה הכונה לש"ך עה"ת], ואיה מקומו. אך מצאתי בס"ד להדיא פירוש כזה, בספרו של **הרבי ר' צדוק הכהן מלובלין** זצ"ל על רמב"ם "**אוצר המלך**" (פ"ד מדעות ה"ט) עיי"ש עוד כמה דברים מופלגים במעלת הדבש ללומדי התורה. ובאוצר המלך שם, לא הביא פירוש זה בגמ' תענית בשם קודם לו.

ב]. ובביאור הענין יראה להקדים, דהנה איתא בהוריות (י"ג): "כשם שהזית משכח הלימוד של שבעים שנה כך שמן זית משיב לימוד של שבעים שנה".

ופירש **המהרש"א** בח"א שם: "בזה יש לתת טעם בכל שבעה מינין דכתיב בתורה חשיב **הפירות עצמן** דכתיב חטה ושעורה גפן וכו' חוץ מזית דנקט **היוצא מתוכו** דכתיב **זית שמן**, משום דבזית גופיה אין בו שבח ארץ ישראל, דאדרבא הוא משכח הלימוד, אבל שמן היוצא מתוכו הוא משיב התלמוד ושבחו של ארץ ישראל". **ובשדי חמד** (מערכת ה"ד, כללים, כלל מ"א) הביא דבריו, וכתב: "תמיה לי על הגאון מוהרש"א דהא בדבש נמי נקט היוצא מתוכו דהיינו דבש היוצא מן התמרים, והיכי קאמר דבכל שבעת המינים חשיב הפירות עצמן חוץ מזית, והא איכא דבש" ע"כ קושיית השדי חמד.

וליישב קו' השדי חמד, יש להסמך מה שמובא בספר **פרדס יוסף** (פרשת עקב, ד"ה ארץ חטה ושעורה) בשם הג"ר **דוד אופנהיים** זצ"ל אבד"ק פראג בעל ה'נשאל דוד' וז"ל: "כתיב ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש. הנה ראוי לתת על לב לישרי לב וכבוד חכמים חכמי חרשים החרש והמסגר וליתן טעם לשבח למה מנאה התורה חמשה מינים חטה ושעורה וגו', כל מין ומין בפני עצמו כמו שנברא מן הארץ או מן העץ, **ובשני מינין הללו, זית שמן, ודבש, לא נזכר בתורה כל מין ומין בפני עצמו, רק מוהל היוצא מהן, בזיתים מזכיר זית שמן, ובתמרים מזכיר דבש, ולא מזכיר גוף הפרי, הבור שנואה ומימיו חביבים**. ונ"ל לתת טעם לשבח אשר ישבחוהו חכמים, דהנה איתא במסכת הוריות (שם) כשם שהזית משכח הלימוד של שבעים שנה כך שמן זית משיב לימוד של שבעים שנה. ועיין בגמרא מסכת פסחים (שם) עולא איקלע לפומבדיתא קריבו לי' טרינא דתמרי וכו', אמר מלא צנא דדובשא בזוזא ובבלאי לא עסקי באורייתא, בלילה צערוהו, אמר מלא סמא דמותא בזוזי ובבלאי עסקי באורייתא וכו', עיין במסכת תענית דף ט' קצת נוסחי אחריןא".

"נראה עין בעין, שזית, הפרי עצמו כמו שנברא קשה ללימוד התורה, רק היוצא ממנו שמן זית משיב לימודו של אדם, **וכן תמרים, הפרי עצמו קשה ממש כסמא דמותא, ודבש תמרים יפה ללימוד ומרגיל לשון תורה**. ונ"ל לפי שדרכי תורה דרכי נועם וכל נתיבותי' שלום, לא רצתה התורה לשבח לארץ ישראל בדברים שקשים ללימוד התורה לכך לא נזכרים הפרי עצמו בתורה רק מוהל היוצא מהם, ויפה כח הבן כוחו לאורייתא". עכ"ל הפרד"י שם בשם הנ"ל.

ג]. ובה יש ליישב קו' השד"ח על מהרש"א, דאין הכי נמי, דאף בתמרים היוצא מהן הוא המשובח, והוא דומה לשמן, ולכך בתוה"ק נזכר ה'דבש' היוצא מן התמר. ואולי יש להוסיף, דבשמן כתיב "זית שמן", כי הפרי עצמו אף הוא טוב הוא למאכל, רק ללומדי תורה הוא משכח, אך לנשים והפטורים מלימוד התורה, הוא מאכל יפה. אך תמר לא כתיב כלל, אלא "דבש", כי אכילתו עצמו היא סמא דמותא, אלא היוצא ממנו בלבד והוא הדבש. ובה יתבאר

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

מה דפי' רש"י שם, על תמרי, שעושים ממנו דבש, כי הוא העיקר באכילתו ובוודאי ללומדי התורה, כמו שכתב הרא"מ הנ"ל בשם הש"ך. ויש עוד להאריך בזה, בכמה מקומות שנמשלו ישראל לתמר, ולחלק בין מה שנראה לעינים, לבין היוצא מכל יהודי, שהוא מתוק וערב לחיך, ואכמל"ב.

ומה שאמר עולא בסוגיין דהתמרים בבבל הם כדי שיאכלו לומדי תורה, ולהנ"ל משמע שתמרים לאו שפיר מעליא, אלא הדבש היוצא מהן, והוא עצמו נכשל בזה ואמר שהם סמא דמותא, נלע"ד להסמיך לזה דברי רש"י בסוף תענית (כ"ט): במה דקאמר ר"י בפסוק "ונתתי לכם [בגלות בבל] אחרית ותקוה אלו דקלים וכלי פשתן", ופירש"י (ד"ה דקלים) רש"י "דקלים, להתפרנס מהן, שיש מהן בבבל הרבה, כדאמרינן בפ"ק עולא איקלע לבבל חזא מלא צנא דתמרי" עכ"ל. ולא קאמר רש"י לאכול מהן, והיינו דהתמרים הם להתפרנס מהן, דומיא דכלי פשתן, והיוצא הן הדבש הוא טוב לזיכרון ומאור התורה, כדאי' ביומא (פ"ג) שהדבש ומיני מתיקה מאירין עיניו של אדם, ועולא שהבין שהתמרים הם לאכול מהתמרים עצמן, בא לידי חולי, ודו"ק.

בגמ', אר"ז שה לבית מכל מקום. ת"ר שה לבית מלמד שאדם מביא ושוחט על ידי בנו ובתו הקטנים.

ד]. וכתבו התוס' (ד"ה שה לבית מ"מ) "וא"ת והיאך מאכיל פסח שלא למנוי, נהי דקטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו לספות לו בידים אסור כדאמר בפ' חרש (יבמות ק"ד). ואור"י דהתם ילפינן מלא תאכלום [לא תאכלום] ולא אסור אלא דומיא דשרצים ונבילות אבל כה"ג דאיכא חנוך מצוה שרי".

והנה, לפני כו"כ שנים הערתי קדם מו"ר הגר"מ הלבברשטאם שליט"א מפק"ק, בדבר שאסר בביהמ"ד באבוב לחלק מיני מתיקה לילדים בליל ש"ק, מדין ספי לי' לקטן איסור בידים, ומאכילו לפני קידוש.

ויסודות חומרתו היה ע"פ הגמ' (יבמות ק"ד). שהביאו התוס', ואי' שם בתוס' חד מקמאי הנדפס על הדף (ד"ה לא ליספו) "וה"ה באיסורא דרבנן לית ליה למיספא ליה בידים". ועי' בשבת (צ): גבי חגב טמא לקטן לשחק בו. ונפסק בשו"ע (או"ח ש"ג, ס"א) קטן וכו' ולהאכילו בידים, אסור אפילו דברים שאסורים מדברי סופרים, וכו'. עכתו"ד מורי ורבי שליט"א.

ה]. והערתי בפניו [ואף השיב לי ע"ז בספרו מנחת משה] ע"פ מה שכתב המגן אברהם (סי' רס"ט סק"א), במה שפסק שם המחבר "נוהגין לקדש בביהכנ"ס, ואין למקדש לטעום מיין הקידוש אלא מטעימו לקטן, דאין קידוש אלא במקום סעודה", והקשה המג"א והא"י קיי"ל דאסור להאכיל לקטן איסור בידים, ואף הקטן חייב בקידוש במקום סעודה מדין חינוך, וכתב שם המג"א חמשה תירוצים, ודוחה שלושה מהם: וב' התירוצים שנתקיימו הם: היכא שאי אפשר באופן אחר שרי. ותירוצו האחרון, דאסור לספות לי' מאכל אסור, אך מאכל מותר בזמן אסור שרי. וכתירוצו האחרון כתב בשו"ע הרב שם (ס"ג), ובהל' פסח (תע"א, ס"י) גבי להאכיל לקטנים מצה בערב פסח.

וא"כ במאכל המותר אין כלל חסרון של אסור למיספי לי' לקטן איסור בידים [אמנם עי' מנ"ח (מצוה שי"ג) גבי להאכיל לקטנים ביוכ"פ שחולק ע"ז], אלא איכא חששא אחרינא, כדכתב שם המג"א, דילמא אתי למיסרך, שיתלמדו לאכול בלא קידוש, דקידוש זה אינו במקום סעודה, ואמנם כתב המג"א דבדבר שהוא לתקנתו של תינוק לא גזרו דילמא אתי למיסרך [ובמילא שרי לחלק להם מיני מתיקה קודם קידוש, וגם שאין הכרח שיאכלו זאת מיד], אך בקידוש שהוא לצורך המקדש שלא תהיה ברכתו לבטלה, איכא למיחש, אך כיון דאין זה קבוע, דהיכן שיהיו אורחים בביהכנ"ס הם ישתו היין, ליכא למיחש. אמנם מתוס' דהכא משמע שגם במאכל האסור אמרינן דשרי ליספי לקטן בידים, ועכ"פ בדאיכא צורך לו, כגון חינוך מצוה, דהלא הקרבן פסח שלא למנוייו הוא באיסור, ולא זמן האיסור אלא הבשר אסור לאוכל, ודו"ק.

בגמ', עבד של שני שותפין וכו', והתניא לא יאכל וכו', ל"ק כאן כמשנה ראשונה, כאן כמשנה אחרונה.

ו]. ורש"י וכן כל הראשונים שפירשו להדיא בסוג': "כמשנה ראשונה: קודם שחזרו בית הלל, לא יאכל משל עצמו, מפני שאין חלק עבדות נמשך אחר דעתו. כמשנה אחרונה: הואיל ובידינו לשחררו, הרי הוא כבן חורין, ואוכל משל עצמו". וכיון דמסקינן כמשנה אחרונה, נפקא דחציו עבד וחציו ב"ח צריך לאכול משל עצמו.

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

אך דעת הרמב"ם הוא להיפך, וכדכתב בפירושו המשניות: "ואמר לא יאכל משל רבו וכן ולא משל עצמו, יתבאר לך שאין מניחין עבד חציו עבד וחציו בן חורין, ולפיכך לא יאכל כלל עד שיעשה בן חורין. וזה שאמר כאן לא יאכל משל רבו שמשמע שהוא אוכל משל עצמו הוא לדעת האומר [משנה ראשונה] מניחין אדם חציו עבד וחציו בן חורין".

וכן פסק להלכה (פ"ב מק"פ ה"ג) "מי שחציו עבד וחציו בן חורין, לא יאכל לא משל רבו ולא משל עצמו עד שיעשה כולו בן חורין". והשיג הראב"ד: א"א הא דלא כהלכתא דמשנה אחרונה אוכל משל עצמו. ונפלא כל נוסח הרמב"ם לבאר שיטתו, דהיא אף נגד הסברא וההגיון, דחציו עבד וחציו ב"ח לפי המשנה ראשונה שאין כופין את רבו לשחררו, אוכל משל עצמו, אך כעת שתיקנו שחייב רבו לשחררו, אינו אוכל משל עצמו, והוא היפך הסברא.

והכסף משנה (שם) כתב בתוך דבריו: "מצאתי כתוב שנשאל ה"ר אברהם בנו [של הרמב"ם] על זה שנראה שרבינו פה פוסק כמשנה ראשונה, והשיב לדברי המשנה ראשונה עבדין ליה תקנה להוציאו מחיובו ומפני זה אוכל משל עצמו, ולדברי משנה אחרונה אף על פי שזו היא תקנתו להוציאו י"ח לא עבדין ליה תקנה שמא יהיה זה גורם לעיכוב שחרורו, אלא אומרים לרבו זה אינו אוכל משלך דלא קרינן ביה עבד איש ולא משל עצמו שאינה תקנה גמורה, אלא מהר ושחררו כדי שלא ימנע מן המצוה, ולפיכך נתן טעם עד שיעשה בן חורין אבל למשנה ראשונה דליכא חיוב לשחררו עבדין ליה תקנה". ועיי"ש ובנו"כ ובכל המפרשים עוד הרבה ביאורים בשי' הרמב"ם.

ז. ובס"ד אענה אף חלקי בביאור שיטתו, דהנה לכאורה יש להקשות קושיא עצומה על הרמב"ם במקום אחר שלא ראיתי עד הנה מי שיעמוד בזה, ובהקדם להלן (צ"א): נחלקו התנאים אם נשים חייבות ג"כ בקרבן פסח או לא, דר' יהודה ור' יוסי ס"ל דחייבות ור"ש ס"ל דפטורות, וכן נחלקו אם חייבות בפסח שני או לא, דר' יוסי ס"ל דחייבות ור' יהודה ס"ל דפטורות ע"ש.

והכריע רמב"ם ברפ"א דקרבן פסח "אחד האיש ואחד האשה חייבין במצוה זו", וע"ש בכס"מ שכ' דפסק כר' יהודה ור"י לגבי ר' שמעון. וכן יעו"ש (פ"ב ה"ד) דפסק דנשים עושים חבורה בפנ"ע אף בפסח שני, וע"ש בכס"מ שכ' דפסק כר' יוסי ודלא כר' יהודה, [אמנם עי' בחי' ר"ח הלוי (פ"ה מק"פ ה"ז ד"ה האמנם אכתי צ"ב) דכתב בדעת הרמב"ם דנשים פטורות מפסח שני, ורק יכולות לחייב עצמן ככל מ"ע שהם פטורות ומקיימות אם רוצות עיי"ש]. וכן יעויין בספר החינוך (מצוה ה') שכתב דנוהגת בזכרים ובנקבות. וע"ש במנחת חינוך (אות י"א) דציין לרמב"ם הנ"ל, דהחינוך ס"ל כמותו.

ויש לדייק דרש"י לא ס"ל כהרמב"ם אלא ס"ל כר"ש דפטורות מקרבן פסח, דגבי חייבי כריתות בנשים (כריתות ג.) כתב רש"י "פסח ומילה לא מצי למיפרך, דלאו משום חטאות נקט להו דהא לאו בני קרבן נינהו דאין קרבן אלא על לאו כדמפרש לקמן", יעו"ש. דמבואר דס"ל לרש"י בפשיטות דנשים ליתנייהו בחיוב קרבן פסח ודומיא דליתנייהו במילה, וכדס"ל לר' שמעון, ודלא כהרמב"ם והחינוך דפסקו כר' יהודה ור"י, ודו"ק. ורש"י בא לאפוקי מפ"י רבינו גרשם שם שכתב: "אי אמרת מילה נמי הא ליתא בנשי, הא לא קשיא דלא מיירי אלא בלאוין", ומדויק א"כ דס"ל כהרמב"ם דאכן נשים ג"כ חייבות בקר"פ, דהא למד דקו' הגמ' היא רק על "מילה" דליתא בנשים אך "פסח" ע"כ דס"ל דאיכא בנשים ואם לא הקריבוהו ה"ה חייבות ע"ז כרת, ולכן הקושיא אינה על פסח, ודו"ק.

ח. והנה הרמב"ם (פ"ד מק"פ ה"ט) כתב: "המפריש פסחו עד שלא נתגייר ונתגייר, עד שלא נשתחרר ונשתחרר, עד שלא הביא שתי שערות והביא, הרי זה מקריבו לשם פסח שאין בעלי חיים נדחין כמו שביארנו בפסולי המוקדשין". וכתב הכסף משנה שם, דהוא לשון הירושלמי. אך יש להקשות, למה בעי טעמא דאין בעלי חיים נדחין, להכשיר קרבן פסח שעבד הפריש משלו קודם שנשתחרר, ונשתחרר, והלא עבד כנעני מחויב בקרבן פסח כאיש, דהלא האשה גם חייבת כמו שפסק הרמב"ם הנ"ל, וא"כ מה הביא הרמב"ם לשון הירושלמי דעד שלא נשתחרר, הלא זהו רק לשי' שאשה פטורה, ולא לשי' הרמב"ם, ומה נדחה אצל עבד קודם או אחר שחרורו, ואין זה ענין לבעלי חיים נדחין או לאו. [ואמנם להגר"ח הנ"ל, י"ל דמייירי בהפרישו לפסח שני, אך בפשט קשה לבאר כן].

ט. ובעל כרחך צריך לומר, דיש נפק"מ בין חיוב של איש בקרבן פסח לחיוב של אשה בקרבן פסח, ואמנם שלא מצאתי נפק"מ למעשה לחלק בדיני הקרבן פסח בין איש לאשה, מלבד הגדרת הרגשת הלב, אך דמות חילוק מצאתי בס"ד, במה דאי' ביבמות (מ"ח.) בגמ', עבד איש ולא עבד אשה. ופירש"י בתמ"ל, ואשה שקנתה עבדים ולא מלו מי לא הו' כשאר עבדים. ובמנחת חינוך (מצוה י"ז אות כ"ד) תמה, ומדוע זה בתמיה, ואולי הוא פסק, דנימא באמת דמילת עבדיו מעכב באיש ולא באשה, דהא הו"ל מ"ע שהזמן גרמא. וכתב לתרץ על פי מה שייסדו האחרונים שרק מצות עשה שהזמן גרמא שהוא בקום ועשה, כגון תקיעת שופר ונטילת לולב ושיבת סוכה נשים פטורות, אבל מ"ע שהזמן גרמא שהיא בשב ואל תעשה הו"ל כלא תעשה שהזמן גרמא,

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

שהנשים מחויבות בו, והכא הו"ל מ"ע שהזמן גרמא שבשוא"ת, דהיינו שלא לאכול הקרבן פסח אם עבדו אינו מהול, ולכן ה"ז נוהג גם בנשים. עוד כתב לתרץ דכיון דהנשים מחויבות בקרבן פסח, והרי זה סניף מדיני הפסח, וא"כ חייבות בו כמו שחייבות בשאר דיני הקרבן פסח ע"ש. ואולי באמת הרמב"ם יסבור, דאין זה בתמיה, אלא הכרעה, דמילת עבדיה אינה מעכבת אותה.

אמנם אולי י"ל עוד נפק"מ בין איש לאשה, ע"פ מש"כ **בהידושי הגר"ח** (מדרי"ם ד.) בשם ספר **חמדת ישראל** (מהכל' חמדה, קו' נר מצוה אות כ"ב) שהביא בשם **הגר"ח מבריסק זצ"ל**: "ואשר נראה מבואר בזה דאף למ"ד דנשים בפסח רשות כל זה הוא רק בעיקר הבאתו שאינן מחויבות להביאו, אבל כשקרב הוא קרב בדין חובתו של פסח, וכל דין קרבן חובה בו, וא"כ אם שחטו את הפסח מחויבים הם במצות אכילת פסח כאנשים כיון דדין קרבן חובה בו, והוא חיוב על הבעלים לאכול את הקרבן פסח, ולכן שפיר עוברת בבל תאחר אפילו לרבי שמעון". וא"כ י"ל שאף למ"ד חובה, אין חייבים להביאו, אלא חייבים להיות נמנים עליו כדי לאכול, ושחיתת הקרבן שהיא מצוה בפני עצמה, לא נתחייבו בה נשים בעצם, אלא הכשר מצוה כדי שיוכלו לאכול קרבן פסח.

ולפי"ז אין הכרח לומר דרש"י הנ"ל בכריתות סובר שנשים פטורות, דאולי אף לרש"י חייבות באכילת קרבן פסח, דאף הן היו באותו הנס כמבואר להלן בשם הרשב"ץ, אלא שהמדובר שם בגמ' הוא מחיוב כרת, שהוא אינו על מי שלא אכל פסח, אלא על מי שלא הקריב פסח, ולכן לא ביאר רש"י הקו' על פסח, דחייב כרת ליכא בנשים.

י. וא"כ זה הביאור י"ל אף בשי' הרמב"ם, דלכן חציו עבד וחציו ב"ח לא יאכל, דהוא סותר את עצמו מיניה וביה, דבחצי חיובו הוא מפריש קרבן לקיים חובת הקרבתו, ובחצי זה רק הכשר מצוה לחיובו, ודו"ק.

ובזה יובן מה שתמהו (עי' ספר המפתח פ"א מק"פ ה"א) על **הרשב"ץ** (ח"א סי' ג') שנשאל למה התורה חייבה נשים בקרבן פסח אף דהוי מ"ע שהזמן גרמא דקי"ל פטורות, והשיב "גזירת הכתוב וכו' וי"ל דטעם דקרבן פסח משום דאף הם היו באותו הנס כמ"ש לענין מגילה א"נ כיון דחייבת במצה מחמת היקישא מהאי טעמא נתחייבה בק"פ וכו' ובגמ' למדו זה מדכתיב במכסת נפשות אפי' אשה" עכ"ל. ולהנ"ל א"ש, דבאמת בהקרבת הקרבן אינה חייבת, אלא באכילתו, ודו"ק.

ולפי"ז יש לבאר, דעבד שנשתחרר, והפרשת הקרבן שלו בעבדותו, היה כדי להכשיר מצות אכילתו, אך לא לקיים חיוב הקרבתו שמזה פטור כאשר, וכשנשתחרר הוא חייב בהקרבה, ולולי טעמא דאין בע"ח נדחין, הו"א לומר דבעי קרבן פסח חדש. ואולי לכן סבר הרמב"ם דחציו ב"ח וחציו עבד אינו יכול להפריש קרבן, שיש בו תערובת של ב' חיובים שונים, אלא חייב להשתחרר ולקיים מצות הקרבה ככל איש ישראל, ולא כאשר. אמנם לאכול מקרבן פסח, באמת להרמב"ם יכול החציו עבד וחציו ב"ח, ורק לעשות ולהקריבו אינו יכול, ודו"ק.

פסחים פ"ח עמוד ב'

בגמ', ומעשה במלך ומלכה וכו' באו ושאלו את המלך, אמר להם לכו ושאלו את המלכה

יא. **הפתחי תשובה** (חו"מ סי' ז, סק"ה) על שו"ע (שם ס"ד) "אשה פסולה לדון", כתב "וכתב בספר ברכי יוסף סי"ב אף דאשה פסולה לדון, **מכל מקום אשה חכמה יכולה להורות הוראה**. וכן מתבאר בתוס' נדה נ. ד"ה כל הכשר לחד שינוייה דדבורה היתה מלמדת להם דינים, וכן תראה בספר החנוך מצוה פ"ו, שהסכים דאשה פסולה לדון, ובמצוה קנ"ח בענין שתויי יין כתב וז"ל ומניעת ההוריה וכו' וכן באשה חכמה הראוייה להורות". עכ"ל הפתחי תשובה בשם החיד"א, והתוס' שציין הוא אף ביבמות (מ"ה: ד"ה מי לא טבלה) וגיטין (פ"ח: ד"ה ולא לפני הדיוטות) ושבועות (כ"ט: ד"ה שבועת העדות), עיי"ש. ולכאורה היה אפשר להוסיף כראיה אף מעשה דמלך ומלכה בסוגיין, דשלה המלך למלכה לשאול לדעתה בהלכות קרבן פסח וטומאה, ופירש"י (ד"ה ושאלו את המלכה) **בקיאה וחכמה היתה**. ולכאורה המלך היה אגריפס המלך, שמינה את רבן גמליאל לנשיאות, ומלך כשר היה. ועי' מה שכתבנו בזה לעיל (דף נ"ז: אות ו'), במלך ומלכה שנתווכחו אי גדיא או אימרא יאה, ושם ביארנו שהיה אגריפס הראשון, והכא לכא' מיירי באגריפס השני.

הערות והארות יתקבלו בברכה ויבואו בדפים הבאים בשם אומרם בל"נ: rabinoviz@gmail.com